

Пашкевич Марина Юхимівна
кандидат культурології,
старший викладач кафедри івент-менеджменту
та індустрії дозвілля
Київського національного університету
культури і мистецтв
ORCID 0000-0002-4573-9429
marina.pashkevich@ukr.net

КАРНАВАЛЬНІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ

Мета роботи: дослідити феномен карнавальності в культурі та проблеми карнавалізації сучасної культури, що пов'язується із взаємопроникнення елементів масової, народної та «високої» культур та відповідає постмодерністській стратегії та принципу еkleктичності. **Методологія дослідження** базується на використанні системно-структурного, аналітичного, описового та культурологічного методів для виявлення ознак і характеристик феномена карнавальності в культурі, а також світоглядних засад її розвитку та впровадження на сучасному етапі. **Наукова новизна роботи** полягає у відмові від спрощеного розуміння карнавалу в дусі маскарадної лінії нового часу і, тим паче, «богемного» його розуміння. Обстоюється думка, що карнавальна поведінка спрямована на заперечення норм та традицій – етичних, естетичних, методологічних, на заперечення авторитетів, рангів, починаючи від національної ідеї, закінчуючи поведінкою людини у спілкуванні з іншими. **Висновки.** У результаті проведеного дослідження встановлено, що карнавал та карнавальність як феномен культури протягом століть сформувався у особливе світовідчуття, що вивільняє від страху, максимально наближаючи світ до людини та людину до людини, що протистоїть офіційній похмурій «серйозності», що породжена страхом. Сучасне суспільство, поза усіляких сумнівів, – суспільство «артизоване». Театралізується фактично кожна подія політичного, суспільного, культурного життя. Зростає карнавалізація політики через телебачення, коли ігрова стилістика телешоу знищує серйозну основу суспільних проблем. Доведено, що карнавальність – це форма естетичної гри, що знаходить свою актуалізацію у демонстративно-епатажній манері поведінки, в особливому стилі карнавальної комунікації. Визначено історичні передумови для створення легалізації порушення соціальної ієрархії, яка формує скептичність до будь-яких систем та ідеологій, що втілюються у карнавальні образи. Особливим моментом є використання проявів карнавальної поведінки в соціальних революціях, коли з'являється потреба в руйнації застиглої соціальної ієрархії. Саме тоді народні настрої пов'язані з необхідністю продемонструвати колективний ентузіазм, внаслідок чого виникає ситуація для демонстрації проявів сміхової народної антиповедінки.

Ключові слова: карнавальність, постмодернізм, іронія, сміхова культура, епатаж, низова культура.

Пашкевич Марина Ефимовна, кандидат культурології, старший преподаватель кафедры ивент-менеджмента и индустрии досуга Киевского национального университета культуры и искусств

Карнавальность как феномен современной культуры и общественно-культурной жизни

Цель работы: исследовать феномен карнавальности в культуре и проблемы карнавалізації современной культуры, что связано с взаимопроникновением элементов массовой, народной и «высокой» культур и соответствует постмодернистской стратегии и принципу еkleктичності. **Методология исследования** базируется на использовании системно-структурного, аналитического, описательного и культурологического методов для выявления признаков и характеристик феномена карнавальности в культуре, а также мировоззренческих основ ее развития и внедрения на современном этапе. **Научная новизна** работы заключается в отказе от упрощенного понимания карнавала в духе маскарадной линии нового времени и, тем более, «богемного» его понимания. Отстаивается мнение, что карнавальное поведение направлено на отрицание норм и традиций – этических, эстетических, методологических, на возражения авторитетов, рангов, начиная от национальной идеи, заканчивая поведением человека в общении с другими. **Выводы.** В результате проведенного исследования установлено, что карнавал и карнавальность как феномен культуры на протяжении веков сформировался в особое мироощущение, что высвобождает от страха, максимально приближая мир к человеку и человека к человеку, противостоит официальной мрачной «серьезности», которая порождена страхом. Современное общество вне всяких сомнений – общество «артизированное». Театрализовано фактически каждое событие политической, общественной, культурной жизни. Растет карнавалізація політики через телевидение, когда игровая стилістика телешоу уничтожает серьезную основу общественных проблем. Доказано, что карнавальность – это форма эстетической игры, что находит свою актуалізацію в демонстративно-епатажній манере поведения, в особом стиле карнавальной коммуникации. Определены исторические предпосылки для создания легалізації нарушения социальной иєрархії, что формирует скептичність к любым системам и идеологиям, которые воплощаются в карнавальные образы. Особым моментом является использование проявлений карнавального поведения в

социальных революциях, когда появляется потребность в разрушении застывшей социальной иерархии. Именно тогда народные настроения связаны с необходимостью продемонстрировать коллективный энтузиазм, вследствие чего возникает ситуация для демонстрации проявлений смеховой народной антиповедения.

Ключевые слова: карнавальность, постмодернизм, ирония, смеховая культура, эпатаж, низовая культура.

Pashkevich Maryna, candidate of cultural studies, senior lecturer of the Department of Event Management and Leisure Industry of the Kiev National University of Culture and Arts

Carnival as a phenomenon of modern culture and socio-cultural life

The purpose of the article is to investigate the phenomenon of carnivalism in culture and the problems of carnivalization of modern culture, which is connected with interpenetration of elements of mass, folk and "high" cultures and corresponds to postmodern strategy and the principle of eclecticism. **The methodology** of the research is based on the use of systemic structural, analytical, descriptive and culturological methods for revealing the signs and characteristics of the phenomenon of carnival in culture, as well as the world outlook for its development and implementation at the present stage. **The scientific novelty** of the work consists in refusing a simplified understanding of the carnival in the spirit of the masquerade line of modern times and, especially, "bohemian" understanding of it. It is argued that carnival behavior is aimed at denying norms and traditions - ethical, aesthetic, methodological, on the objections of authorities, ranks, starting from the national idea, ending with the behavior of a person in communicating with others. **Conclusions.** As a result of the conducted research, it was established that carnival and carnivals as a phenomenon of culture for centuries formed into a special worldview that frees from fear, bringing the world closer to man and man to man as much as possible, opposes the official gloomy "seriousness" that is generated by fear. Without a doubt, modern society is an "artificially" society. Virtually every event of political, social, cultural life is theatricalized. There is a growing carnivalization of politics through television when the game style of television shows destroys a serious basis of social problems. It is proved that carnivalism is a form of aesthetic play that finds its actualization in a demonstratively-shocking manner of behavior, in a unique style of carnival communication. The historical prerequisites for creating legalization of the violation of the social hierarchy are determined, which forms skepticism towards any systems and ideologies that are embodied in carnival images. A particular moment is the use of manifestations of carnival behavior in social revolutions when there is a need to destroy the frozen social hierarchy. It is then that people's moods are associated with the need to demonstrate collective enthusiasm, as a result of which a situation arises for the demonstration of manifestations of humorous popular anti behavior.

Key words: carnival, postmodernism, irony, laughing culture, shocking, bottom culture.

Актуальність теми дослідження. Постмодерністська епоха привела до принципових опозицій – добра та зла, чоловічого та жіночого, сакрального та профанного, елітарного та масового. Іронія у сучасній культурі стала загальним творчим принципом і примітивна масова свідомість не завжди сприймає її в тих художніх образах, які оточують сучасну людину. Соціальна структура суспільства організована не лише вертикально, а й схильна до своєрідного «перевертання». Відображенням такого «перевертання» є таке явище культури, як карнавал. У його межах відбувається легітимне порушення певної соціальної ієрархії. Карнавал є локалізоване у просторі й часі санкціоноване порушення соціальної структури. «Низи» завжди прагнуть певною мірою взяти першість над «верхами» реально, чи віртуально, тому культура, прагнучи соціальної стабільності, допускає деякі форми, що реалізують це бажання. Карнавал у суспільстві виконує роль «водорозділу» між живим соціальним життям та його сурогатом і ґрунтується на карнавалізації, хоча остання не зводиться винятково до карнавалу. У карнавалізації міститься прихована форма іронізму і «подвійна ігрова поведінка», що виводить сам карнавал за межі суто соціокультурної акції. Вона розгортається як повний принцип «обігрування обмеженості» усталених соціальних форм буттєвості. Набуваючи у конкретно-історичних обставинах особливих характерних рис, карнавальність проявляється як відмова від раціоналістської самовпевненості, як скептичність щодо будь-яких систем та ідеологій, як критика й пародіювання попереднього досвіду, як змішування змістів і цінностей.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема карнавальності і карнавалу в культурі знайшла відображення у працях таких дослідників, як М. Бахтін, Р.Генон, О. Грінштейн, Л. Дмитрієва, У. Еко, Б. Шуба. Серед вітчизняних дослідників до означеної теми зверталися О. Бріцина, О. Підлісна, І.Петрова, П. Томаш, О. Щербатюк.

Мета роботи: дослідити феномен карнавальності в культурі та проблеми карнавалізації сучасної культури, що пов'язується із взаємопроникнення елементів масової, народної та «високої» культури та відповідає постмодерністській стратегії та принципу еkleктичності.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі ще одним притулком агресивної, деструктивної складової карнавалу стали революції. Вони зовсім не випадково починаються на межі соціально-стабілізуючого циклу карнавалу та періоду його деградації. У революційному запалі виплескувалися народні настрої, пов'язані з необхідністю продемонструвати колективний ентузіазм,

зруйнувати застиглу соціальну ієрархію, висловити утопічні заклики та гасла, вдихнути черговий ковток загальної свободи, дати волю проявам сміхової антиповедінки. Перше повідомлення про карнавал у Нормандії датоване 1091 роком, а вже у XII ст. карнавал поширюється і в Італії. У цей же час, на думку сучасних дослідників, утворилися «класичні форми» карнавалу. Визначним фактором громадського життя Італії епохи Середньовіччя стане карнавальне дійство, що виникло саме на міській площі. Центром виникнення карнавалу вважається Венеція. У хроніках Венеціанської республіки збереглися спогади про те, що в X столітті у Венеції на честь військових перемог над далматинськими піратами були спеціальними постановами визначені народні ігри та усілякі розваги на міській площі. Венеціанські свята не мали суто розважальні функції, а представляли важливий фактор політичного та громадського життя республіки.

Венеціанський сенат надавав великого значення організації карнавалів та з метою впорядкування святкувань видав в 1296 році спеціальний декрет, в якому оголосив початок Великого посту. Влада неодноразово намагалася використати карнавали у своїх цілях. З історії відомо, що венеційський дож Петро Граденіго неодноразово влаштовував карнавали для вгамування бунту моряків та арсенальних робітників, серед яких час від часу починалися заворушення. Сам дож брав участь у карнавальних святкуваннях, перебуваючи у натовпі він розмовляв з простими людьми, намагаючись переконати всіх у перевагах своєї політики. Всупереч міфіві суцільного «бешкетування», яким видається інколи середньовічний карнавал, насправді він дуже часто ставав евфемізмом барвистого триумфу, що мусив пробудити патріотичні почуття його учасників і глядачів.

Ідея про маскарадний, карнавальний характер суспільного життя і про спроби його сприйняття починає активно поширюватись у середовищі західних авангардистів у другій половині 80-их минулого століття. Такі твердження з'явилися після появи робіт академіка М. Бахтіна. Зміст концепції карнавалу полягає у використанні поняття щорічного свята в культурі Нового часу. Науковець зазначав, що карнавал «знаходиться на межі мистецтва та самого життя» [1, 526].

До основних його характеристик відносяться: «вільний та фамільярний контакт між людьми» [1, 208]. Всі можливі правила, що регламентують суспільне життя, на час карнавалу відмінюються і, перш за все, відмінюються правила, що регулюють ієрархічні відносини. На карнавальній площі відбувається спілкування між людьми, які за інших обставин ніколи б не опинились поряд один одного. Вербальна та невербальна мова карнавалу відрізняється особливим рівнем свободи. Карнавал надає вихід підсвідомим бажанням людини, які істотно блокуються у звичайному житті. І внаслідок цього: поведінка учасників карнавалу з точки зору звичайного (позакарнавального) життя є ексцентричною, непристойною та недоречною. М. Бахтін вважав, що світ карнавалу переповнений «мезальянсами»: «в карнавальні контакти і поєднання вступає все, що було зачиненим, роз'єднаним, позакарнавальним ієрархічним світоглядом. Карнавал поєднує священне з профанним, високе з низьким, велике з нікчемним, мудре з дурним. [1, 209]. До важливої карнавальної категорії науковець відносить категорію профанації. Адже карнавальні ритуали обов'язково використовували святотатство, пародії на священні тексти та обряди і таке інше. Пародійність, як карнавальна категорія – це створення двійника, що викриває сутність оригіналу. Це не заперечує, а швидше вказує на змінену перспектив. У центрі концепції карнавалізації – ідея про інверсію подвійних протиставлень, тобто перевернення бінарних опозицій. Коли народ виходить на карнавальну площу, він прощається зі світськими веселощами напередодні довготривалого посту і всі основні опозиції християнської культури, всі побутові уявлення міняються місцями. Королем карнавалу стає жебрак, або дурень, трікстер, якого вшановують королівськими почестями. Призначається також карнавальний єпископ, який зневажає християнські святині, відбувається заміна чоловічого жіночим (чоловіки одягають маски жінок і навпаки), відбувається протиставлення життя смерті. Замість благочестивих слів можна почути лихослів'я, вуличну лайку. У середньовічній християнській культурі були актуальними язичницькі та міфологічні уявлення, насамперед аграрний культ. Для того щоб закопане у землю зерно змогло прорости, воно мало символічно померти, тому карнавальне лихослів'я має амбівалентну природу. У цьому випадку зникає розмежування акторів та глядачів. «Карнавал не визнає розподілу на виконавців та глядачів. Він не визнає рампи навіть у початковій її формі. Рампа порушила б карнавал, як і навпаки: знищення рампи порушило б театральне видовище. Карнавал не споглядають, в ньому живуть, і живуть усі, тому що за ідеєю він є всенародним. Допоки карнавал здійснюється, ні для кого немає іншого життя, окрім карнавального» [1, 384]. Справжня народна сміхова культура – це зазвичай реакція на систему пригнічення, несправедливості на соціальний деспотизм. У такому форматі народного протесту відсутні технології та стратегії – це відповідь на утиски сьогодення, що опираються на певне колективне світосприйняття.

Як зазначає філософ Р. Генон у праці «Символи священної науки» ці приклади доводять, що усім подібним святкуванням незмінно притаманний «зловісний» або навіть «сатанинський» елемент, що приваблює людину натовпу, збуджує її. Адже саме цей елемент більше, ніж щось інше, відповідає потягу «пропащої людини» тією мірою, в якій вони сприяють проявам найкращих сторін її сутності. Р. Генон вважає, що потрібно «канонізувати» ці потяги і зробити їх, наскільки це можливо, безпечними, надавши їм можливість проявлятися, але лише на короткий період при чітко визначених обставинах, заключивши їх тим самим у рамки, які вони не в силах порушити. Автор застерігає, що коли ці нахили не отримають мінімального задоволення, якого вимагає сучасний стан людства, вони можуть викликати свого роду вибух, наслідки якого залишають відбиток на індивідуальному та колективно-буттєвому та будуть причиною куди гіршого безладу, ніж той, що допускається лише на кілька днів, навмисне відведених для цієї мети, оскільки карнавал певною мірою «регулюється» цими обмеженнями. Тому що, карнавальні дні ніби випадають із звичайного порядку, значною мірою не впливаючи на нього, саме це «нормалізує» розлад і включає його у загальний порядок [3, 54].

Дослідниця О. Підлісна зауважує, що слід відокремлювати «карнавалізацію» від поняття «карнавальність». Якщо говорячи про карнавальність, розуміють театралізацію певної сфери життя, зокрема й політики, то карнавалізація допускає видовищність та постановочність.

О. Підлісна вважає, що на сучасному етапі ми зіштовхуємося з проявом більш широкого феномена типового для наших днів, а саме карнавалізацією життя [5, 387]. Стихія карнавалізації і на сьогодні притаманна деяким традиційним народностям, наприклад, банту. Найбільш яскраво збереглися традиції карнавальної культури у Латинській Америці, зокрема у Бразилії. Заслуговує на увагу висновок, який робить Р. Генон: «Свята подібного роду все більше занепадають і вже майже не збуджують інтереси натовпу саме тому, що вони повністю втратили свій сенс» [3, 54]. Автор запитує, чи може насправді йтися про «обмеження» безладу, або заточення його у чітко відведені межі тепер, коли він розповсюдився і поступово проявляється в усіх сферах людської діяльності...» [3, 54].

Як зазначила Л. Дмитрієва: «Можливо, що загальний карнавал – це все ж таки більш прийнятний варіант розвитку подій, аніж служіння привабливий, але хибній ідеї, тим паче, що тисячолітня християнська культура продовжує виконувати роль ментальної основи, архетипу європейської цивілізації. Саме тому, на рівні побутової свідомості ми продовжуємо сприймати профанні образи сучасної візуальної культури як такі, що приналежні до вищої в усіх відношеннях сфер буття» [4]. Дослідниця розглядає карнавал, як здатність масової свідомості до карнавальної поведінки. Реклама розглядається автором як яскравий феномен сучасної масової культури, яка відображає «безмежне тяжіння до карнавалу». «Рекламні образи, відповідно до вимог та установок масової психології, переконують споживачів, що життя легке, та в ньому не існує трагічних обмежень. В епоху панування примітивної масової свідомості вищі ідеї та принципи не можуть бути предметом сакралізації, тому що вимагають служіння, представник масової культури надає перевагу ситуації, коли служать йому. Тому на рівні буденної свідомості ми продовжуємо сприймати профанні образи сучасної візуальної культури» [4]. Л. Дмитрієва вважає, що перенавантаження профанних образів у рекламі – є результатом карнавалізації культури.

М. Бахтін у праці «Франсуа Рабле і народна культура Середньовіччя та Ренесансу» зазначав, що карнавал був своєрідним тимчасовим визволенням від офіційної правди та чинного соціального устрою, справжнім святом становлення, змін та оновлення. Карнавалізація політики через телебачення зростає. Гра вбиває серйозну основу. Карнавал – це новий стан політики. «Принципи циркізації й полістилічності, урбаністичні й дуалістичні мотиви набувають поширення в європейській культурі, відбувається звернення до архетипів та примітиву... Використовуються способи епатажу, нетрадиційних засобів впливу на реципієнта» [9, 28]. Ще одним притулком агресивної, деструктивної складової карнавалу стали революції. Вони зовсім не випадково починаються на межі соціально-стабілізуючого циклу карнавалу та періоду його деградації. У революційному запалі виплескувалися народні настрої, пов'язані з необхідністю продемонструвати колективний ентузіазм, зруйнувати застиглу соціальну ієрархію, висловити утопічні заклики та гасла, вдихнути черговий ковток загальної свободи, дати волю проявам сміхової антиповедінки

Карнавальність Майдану 2004 року виявилася в активізації ресурсів традиції святкового народного вбрання, на Хрещатику з'явилися і помаранчі, прикрашені у стилі різдвяної зірки, і дівчата у помаранчевих віночках, що нагадували весільні. Карнавальність Майдану цілком відповідала атмосфері розкутості, звільненню з тенет страху та байдужості, а сміх, уже вкотре в історії, став виразником і свідченням «неофіційної народної правди» [2, 19]. «Демократія прийшла в Україну у формі Карнавалу і все, починаючи від жовтогарячих «фенічок» до репу «Разом нас багато» та поп-музики, що владно панувала на Майдані 2004 року впродовж багатьох днів, безперечно, належать до нового в

Україні явища помаранчевого кітчу...і в цьому немає нічого образливого, адже візок, на якому стоїть статуя свободи тягнуть не воли Просвіти, але «крайслери» Реклами, Моді і масової культури [8, 5].

Угорський науковець П. Томаш стверджує, що «вуличні події листопаду 2004 року були складовою масової культури. Як кожна видатна соціальна зміна знаходить своє відображення в масовій культурі, так і революції створюють свої масові культури. Майдан, у цьому розумінні, можна розглянути як гігантський безперервний поп-концерт, в інтермедіях якого масам пропонувалася також політична інформація. Тут політичні керівники потопають в іконографії маскультури, і під її впливом самі стають поп-героями. Наприклад, брати Кличко сприймаються як телевізійні ікони, і цей культ в очах мас екстраполюється також на Ющенка» [8, 5].

З початку 2000-х років у суспільстві активно розповсюджувалась ідея про переможну революцію, яка можлива в Україні шляхом ненасильницького спротиву. У роботі Педрика Кені «Карнавал революції» позначені фактори, що формують таку ситуацію: загальна культура суспільства; особливості владного режиму; особливості політичного поля (як всередині країни, так і в регіональному та світовому вимірі). Як зазначає автор, карнавал був найбільш придатним: він не вимагав від своїх учасників поважних жертв, страшної конспірації та входження до підпільних організацій. Та й участь в ньому загрожувала мінімальним покаранням. Фактично, «карнавальні акції» були аполітичними, бо не висували політичних вимог. Проте вони мали чіткий політичний підтекст, який можна легко відчитати «між рядків» таких карнавальних акцій [10].

Письменник У. Еко у статті «Карнавалізація нравів характерів, норів моралі» зазначає, що «право» на сатиру покоїться на двох «стовпах» культури Середньовіччя: на фігурі королівського блазня і карнавалі. Королівський блазень міг дозволити собі найжорсткішу критику і насмішки на адресу монарха. А карнавал – це синонім уседозволеності. Королівський буфон міг демонструвати своє мистецтво лише у закритому просторі двору. Якщо б йому захотілося виступити на міській площі, він був би у той же час страчений» [9].

Наукова новизна роботи полягає у відмові від спрощеного розуміння карнавалу в дусі маскарадної лінії нового часу і, тим паче, «богемного» його розуміння. Обстоюється думка, що карнавальна поведінка спрямована на заперечення норм та традицій – етичних, естетичних, методологічних, на заперечення авторитетів, рангів, починаючи від національної ідеї, закінчуючи поведінкою людини у спілкуванні з іншими.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що карнавал та карнавальність як феномен культури протягом століть сформувався в особливе світовідчуття, що вивільняє від страху, максимально наближаючи світ до людини та людину до людини, що протистоїть офіційній похмурій «серйозності», що породжена страхом. Сучасне суспільство поза усіляких сумнівів – суспільство «артизоване». Театралізується фактично кожна подія політичного, суспільного, культурного життя. Зростає карнавалізація політики через телебачення, коли ігрова стилістика телешоу знищує серйозну основу суспільних проблем. Доведено, що карнавальність – це форма естетичної гри, що знаходить свою актуалізацію у демонстративно-епатажній манері поведінки, в особливому стилі карнавальної комунікації. Визначено історичні передумови для створення легалізації порушення соціальної ієрархії, яка формує скептичність до будь-яких систем та ідеологій, що втілюються у карнавальні образи. Особливим моментом є використання проявів карнавальної поведінки в соціальних революціях, коли з'являється потреба в руйнації застиглої соціальної ієрархії. Саме тоді народні настрої, пов'язані з необхідністю продемонструвати колективний ентузіазм, внаслідок чого виникає ситуація для демонстрації проявів сміхової народної анти поведінки.

Література

1. Бахтин М. М. Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. Москва, 1965. 545 с.
2. Бріцина О. Карнавал революції. Критика. 2005. №3. С. 17-19.
3. Генон Р. О смысле «карнавальных» праздников. Вопросы философии. 1991. № 4. С. 54
4. Дмитриева Л. Профанное как лейтмотив современной визуальной культуры. Материалы 10 Всероссийской конференции заведующих кафедрами рекламы, связей с общественностью и смежных дисциплин. URL: www.media.online.ru, свободный (дата звернення червень 2018).
5. Підлісна О. Соціокультурна обумовленість функціонування видовища і видовищних форм у суспільстві. Соціальні виміри суспільства. Київ, 2006. Вип. 9. С. 300.
6. Підлісна О. Функції видовища в культурі. Соціальні виміри суспільства. Київ, 2007. Вип. 10. С. 387-397.
7. Петрова І. В. Культурно-дозвілєві практики населення сучасної України: тенденції та пріоритети. Культура і сучасність. 2011. №1. С.108-113.
8. Томаш П. Масові виступи на міських вулицях як жанр політичного карнавалу. Можливі тлумачення подій листопада – грудня 2004 року у Києві. Соціологія: теорія, метод, маркетинг. 2007. № 1. С. 5-12.

9. Эко У. Карнавализация нравов. *Lliberation*. URL: <http://fryta-c.livejournal.com/7508.html>, свободный (дата звернення липень 2018)
10. Шуба Б. Субстанція спротиву (Кені, Педрик. Карнавал революції: Центральна Європа 1989 року). Пер. із англ.: Андрій Портнов, Тетяна Портнова. Київ: Критика, 2006. 472 с.: [рецензія] Богдан Шуба. *Дух і Літера*. 2010. № 22. С. 298-305.
11. Щербатюк О. Святково-театральні форми як комунікативне середовище в ранньомодерному культурному контексті України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2007. Вип.11. С. 28-32.

References

1. Bakhtyn M. M. (1965). *Francois Rabelais and the folk culture of the Middle Ages and the Renaissance*. Moscow [in Russian].
2. Britsyna O. (2005). *Carnival of the Revolution*. *Krytyka*, 3, 17-19 [in Ukrainian].
3. Genon R. (1991). On the meaning of "carnival" holidays. *Voprosy filosofii*, 4, 54 [in Russian].
4. Dmitriyeva L. Spoiled as the leitmotif of modern visual culture. *Proceedings of the 10nd All- Russian Conference Heads of departments of advertising, public relations and related disciplines..* URL: www.media.online.ru [in Russian].
5. Pidlisna O. (2006). *Socio-cultural conditionality of the functioning of the spectacle and spectacular forms in society*. *Sotsial'ni vymiry suspil'stva*, 9, 300 [in Ukrainian].
6. Pidlisna O. (2007). *Functions of the spectacle in culture*. *Sotsial'ni vymiry suspil'stva*, 10, 387-397 [in Ukrainian].
7. Petrova I. V. (2011). *Cultural and leisure practices of the population of modern Ukraine: trends and priorities*. *Kul'tura i suchasnist'*, 1, 108-113 [in Ukrainian].
8. Tomash P. (2007). *Massive performances on city streets as a genre of political carnival. Possible interpretations of the events of November – December 2004 in Kyiv*. *Sotsiolohiya: teoriya, metod, marketynh*, 1, 5-12 [in Ukrainian].
9. Eko U. (2008). *Moral Carnival*. *Lliberation*. URL: <http://fryta-c.livejournal.com/7508.html> [in France].
10. Shuba B. (2006). *Substance of competition (Keni, Pedrik. Carnival of the Revolution: Central Europe 1989)*. (A. Portnov, T. Portnova, Trans). *Kyiv: Criticism*. [B. Shuba, review] (2010). *Dukh i Litera*, 22, 298-305 [in Ukrainian].
11. Shcherbatyuk O. (2007). *Festive and theatrical forms as a communicative environment in the early modern cultural context of Ukraine*. *Visnyk Kyivskoho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 11, 28-32 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.07.2018 р.